

Kerk in de DDR enige partijonafhankelijk instituut

'HOLLANDITIS' IN DE 'VREDESSTAAT'

Bij vele jonge gelovigen in de DDR rijzen de twijfels over de zin van het toenemende militarisme, zoals het Wehrunterricht op de middelbare scholen en de paraatheidsoefeningen in de bedrijven. Zelfs jongeren die van huis uit niet gelovig zijn opgevoed hebben op hun jas een button genaaid met de tekst 'Zwaarden tot Ploegscharen', de leus van een kerkelijke vredesweek die in Dresden werd gehouden. De autoriteiten kijken geërgerd toe, maar grijpen nog niet in.

Buitenstaanders zullen over deze terughoudende opstelling van de Oostduitse overheid verbaasd zijn als ze vertrouwd zijn met het cliché dat christenen in Oost-Europa aan voortdurende vervolging onderhevig zijn. Meer ingewijden weten echter dat een goede verstandhouding tussen kerk en overheid in de DDR voor beiden erg belangrijk is. Over de grillige realiteit van een 'christelijke enclave' in een staat die het atheïsme propageert gaat het volgende artikel.

Even schrik ik als ik in een kerkelijke verblijfsruimte bij Oost-Berlijn een man in een grijsgroen legeruniform aan tafel zie zitten. Maar zijn schouderinsigne - een schepje - stelt me gerust. Het moet een van de honderden dienstplichtigen zijn die de afgelopen jaren hebben geweigerd wapens te dragen in hun diensttijd en er de voorkeur aan hebben gegeven 'Spatensoldaat' te worden. Van hem heb ik in oorlogstijd geen kwaad te verwachten. Ondanks zijn forse gestalte maakt hij een beetje een sloeberige indruk. "Weiger je wapens?", vraag ik hem overbodig. "Ja. De Duitsers hebben al lang genoeg wapens gedragen en daar is alleen maar ellende van gekomen". "Maar word je wel goed behandeld?" Want over de behandeling van deze 'weke pacifisten' hebben ik minder leuke verhalen gehoord. "Ja. De Bausoldaten hebben acties gevoerd voor een betere behandeling en nu worden ze goed behandeld, zelfs beter dan de andere dienstplichtigen".

De wapenweigering is in het Oostblok een groot voorrecht. Aan de inspanning van de kerk in de vroege jaren '60 - toen deze nog in één overkoepelend orgaan zat met de kerk in West-Duitsland - is het te danken dat het mogelijk is. Dankzij de zelfstandigheid van de kerken in de DDR, waarvan de Evangelische met acht miljoen leden wel de grootste is, komen er uit deze richting vaak voorstellen die sterk afwijken van die van de regeringspolitiek in Oost-Berlijn.

En dat valt des te meer op in deze 'totalitaire' staat, waar de partijkaders hun invloed zo ver mogelijk willen laten gelden. Waar het krantje van de plaatselijke konijnenfokkersvereniging trots meldt dat de fokresultaten geheel hebben beantwoord aan de richtlijnen van het tiende partijcongres van de *Socialistische Einheitspartij Deutschlands, de S.E.D.* De periodieken van de kerk zijn dan weliswaar niet 'gelijkgeschakeld', maar toch wordt ook gecontroleerd of deze bladen qua inhoud niet te veel afwijken van de partijlijn.

Toch is de kerk in de DDR het enige instituut dat echt losstaat van de SED en een eigen maatschappijtje draaiende houdt. De kerk heeft radiozendtijd, er zijn diverse kerkelijke uitgevers en drukkerijen en voor blinden worden daar zelfs boeken gedrukt.

Dat dit wordt getolereerd heeft de kerk niet alleen te danken aan de huidige soepele opstelling van de hogere geestelijken. Ook is de kerk zo goed als onmisbaar door het vele maatschappelijk werk dat in kerkelijk verband wordt verricht.

Op sommige gebieden laat de staat nogal eens verstek gaan. Hoe kan het ook anders als propaganda en prestatie zo overheersen? Soms lijkt het of alleen de productiecijfers tellen. Bij iedere fabriekspoort tref je een vitrine aan, waarin de foto's van 'Unsere Besten' prijken, de mensen die de afgelopen periode het hardst hebben gewerkt.

De DDR-media gaan er prat op dat iedereen werk heeft. Maar dat houdt nog niet in dat iedereen gelukkig is. Diegenen die minder betrokken zijn bij het arbeidsproces zijn het kind van de rekening. Gehandicapten worden alleen van staatswege verzorgd en gerevalideerd als er kans is dat ze in de toekomst weer volledig aan de slag kunnen, want de ijzeren wetten van de economie gelden hier even hard als in het westen: geld dat moet worden uitgegeven moet ook weer terugkomen. Over die mensen die buiten het arbeidsproces vallen ontfermt de kerk zich. Zij exploiteert meerdere zieken- en bejaardentehuizen en heeft ook instellingen voor geestelijk- en lichamelijk gehandicapten onder haar hoede. Deze tehuizen zijn vaak met betere voorzieningen uitgerust dan die van de staat, niet in de laatste plaats doordat de kerken in de Bondsrepubliek met de nodige gelden en materialen bijspringen. Zo wordt de staat een aanzienlijke financiële en materiële last uit handen genomen.

Maar ook voor anderen heeft de kerk een belangrijke functie. Want veel mensen doen slechts voor de vorm mee aan de prestatie- en propaganda. Want 's avonds geven velen de voorkeur aan de Westduitse televisiekanalen. Van staatswege wordt niet graag toegegeven dat de mensen ondanks de volledige werkgelegenheid toch persoonlijke problemen kunnen hebben. Voor deze mensen hebben dominees en pastoors vaak een gewillig oor. Zij organiseren gespreksgroepen voor mensen die tobben met overmatig drankgebruik (alcohol is de 'drug' van het Oostblok) of huwelijksproblemen hebben. Jongeren die een kans op een baan of studieplaats hebben verspeeld omdat ze op school geen blad voor hun mond wilden nemen, kunnen binnen de kerk nog worden opgeleid voor verpleger. De inspanning voor de mogelijkheid 'Bau- op Spatensoldaat' te worden heb ik al eerder vermeld.

Door de opstelling buiten het strakke politieke SED-stramien is de kerk een toevluchtsoord geworden voor alles wat een beetje alternatief is. Restauratieprojecten voor de vele vervallen dorpskerkjes trekken onder de vele vrijwilligers ook niet-gelovigen. Keert het in Westen een groot deel van de jeugd rondom de puberteit de kerk definitief de rug toe, in de DDR lijkt eerder het omgekeerde te gebeuren. Opvallend is onder de actieve christenen de diversiteit aan beroepen. Aan de kerkelijke activiteiten nemen zowel verplegers en studenten als dakbedekkers, bouwvakkers, bakkers, timmerlieden en fysiotherapeuten deel. Hun politieke interesse is vaak opmerkelijk.

En juist door dat laatste blijft de staat wantrouwend tegenover de activiteiten van gelovigen. Daarom houdt de veiligheidsdienst (de Staatssicherheit, gewoonlijk 'Stasi' genoemd) hen nauwlettend in de gaten. Openbare bijeenkomsten gaan vaak vergezeld met de aanwezigheid van breedgeschouderde heren in lange regenjassen die op afstand toekijken. Jongeren in Oost-Berlijn die op hun parka's de sticker 'Zwaarden tot Ploegscharen' dragen worden regelmatig opgepakt en verhoord. Ook leerkrachten manen hen aan deze slogan van hun kleren te verwijderen. Twee vrienden van mij die de leus op hun voordeur hadden geplakt werden door een medebewoner aangegeven bij de politie. Een groep jongeren die met de trein op weg waren naar een kerkelijk treffen en deze button ook droegen, mochten de stationshal niet verlaten voordat ze deze van hun kleding hadden verwijderd en afgegeven. De grootste grief van de autoriteiten tegen deze - in onze ogen volkomen onschuldige - kreet is dat zij vrezen dat er een generatie jongeren ontstaat die de 'Imperialistische NATO-dreiging' niet meer serieus neemt.

Want het woord 'vrede' wordt in het Oosten gebruikt op een manier die je in Nederland alleen nog maar in zeer rechtse kringen tegenkomt: die vrede kan alleen worden gegarandeerd met een sterk gedisciplineerde legermacht. "Die Nationale Volksarmee sichert unsere Frieden" staat op de spandoeken van de door de staat georganiseerde manifestaties tegen de 'NATO-Hochrüstung'. De SED (=de staat) voert dus wat vrede betreft een tweeslachtige koers. Zij bejubelde eind 1979 het terugtrek-

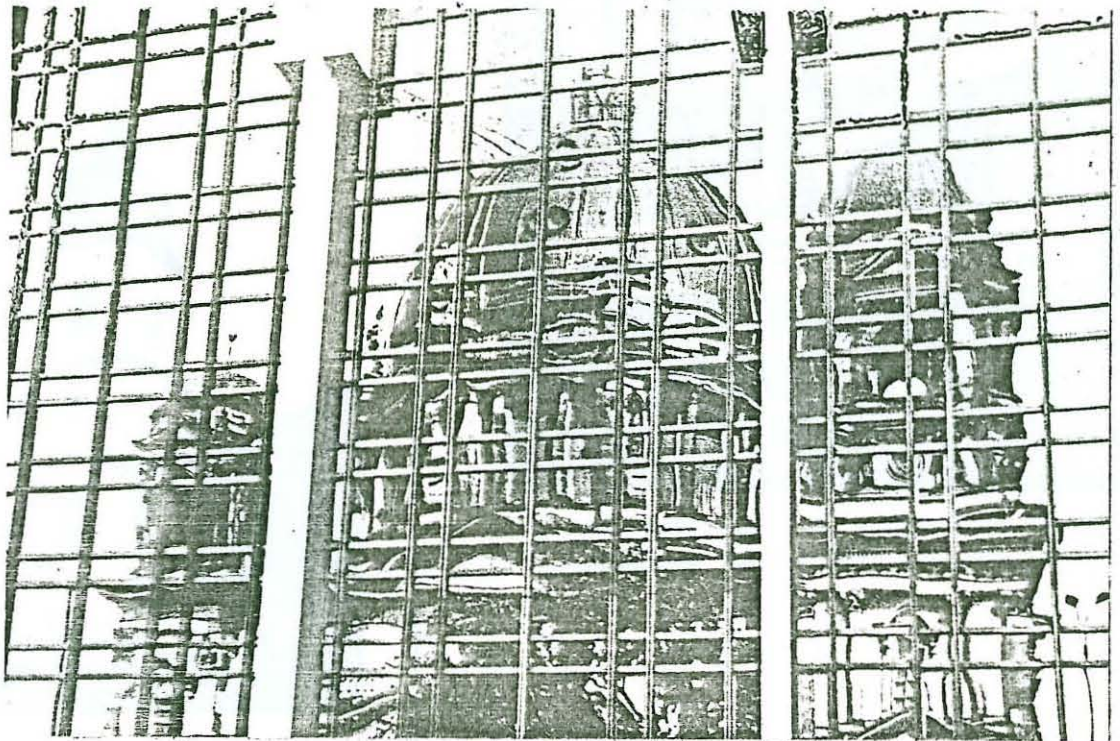
van 100.000 man Russische troepen uit de DDR, maar zei er niet bij dat even later Afganistan werd bezet door een even grote troepenmacht. Een toevallige samenloop van omstandigheden?

Uitvoerig wordt aandacht besteed aan de demonstraties in het Westen, die gericht zijn tegen het 'NATO-Raketenbeschluss', maar een grote demonstratie in Dresden die niet door de SED was georganiseerd, maar door de kerk, en vijfduizend mensen trok, werd verzwegen. Hier werden voorstellen gedaan om lanceerinstallaties voor kernraketten in de DDR te ontmantelen en stelde landsbischop Hempel voor het het Wehrunterricht op de scholen te vervangen door lessen in 'vredesopvoeding'. De hogere kerkleiding distantiëert zich overigens van deze activiteiten uit angst dat de voortdurende dialoog met de staatsvertegenwoordigers er anders onder gaat lijden.

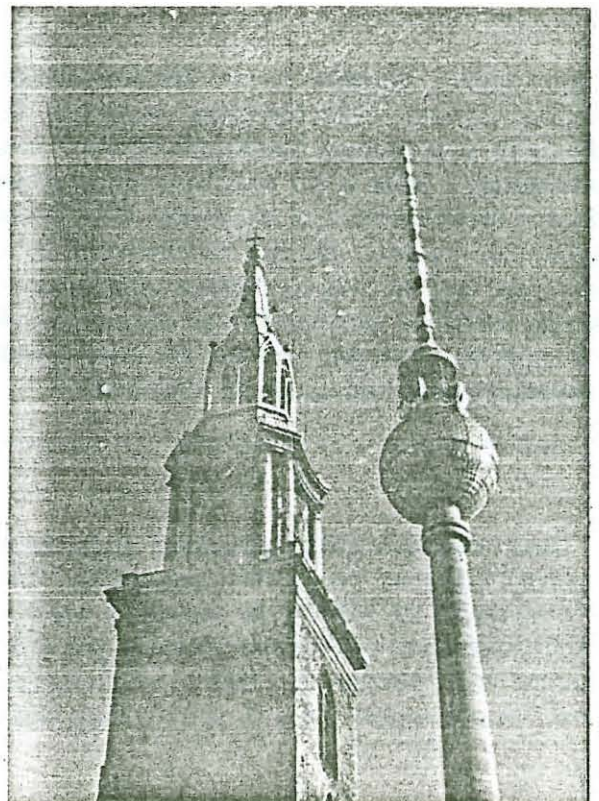
Maar toch blijkt dus dat de staatsleiding die denkt dat een sterk gemilitariseerd Warschaupact 'de vrede kan afdwingen' niet door iedereen kritiekloos in haar uitspraken wordt gevolgd. De kerk, die in aantal volgelingen het aantal leden van de SED ruimschoots overtreft^{*)} heeft de slogans van westerse vredesgroeperingen overgenomen. De staat heeft niet overzien wat de gevolgen zijn van het voortdurend prijzen van deze bewegingen in haar media. Nu in het Westen steeds meer wordt ingezien dat de NATO als een echte bedreiging wordt gezien door het Oostblok, is bij mensen in de DDR de gedachte opgekomen dat er in westerse landen hoe dan ook een angst kan zijn voor de bewapening van het Warschaupact. Daarom vinden zij dat ook in het Oostblok eenzijdige stappen voor ontwapening moeten worden genomen om de mensen in West-Europa vertrouwen te schenken.

Het is nog niet duidelijk wat er gaat gebeuren als er werkelijk een polarisatie onstaat tussen kritische gelovigen (en in de toekomst misschien ook niet-gelovigen) en de leiding van de staat. Nu al hebben de hogere vertegenwoordigers van de kerken in Oost-Duitsland hun basis niet meer volledig in de hand. Als de staat hard tegen deze 'onafhankelijken' zou gaan optreden, maakt deze zich tegenover het Westen weinig geloofwaardig en verpeelt de SED vermoedelijk bij westerse vredesbewegingen het laatste restje goodwill dat daar nog is te vinden sinds de intrede van de staat van beleg in Polen. Het is dan ook niet ondenkbaar dat deze vredesproblematiek oorzaak zal worden van een nieuw spanningsveld in het Oostblok, met name in de DDR.

EDUARD BEKKER

Kerk in het socialisme. De Berliner Dom weerspiegelt zich in het Palast der Republik in Oost-Berlijn.

Fernsehturm en Marienkirche bij de Alexanderplatz in Oost-Berlijn. Reikt de stem van de regering werkelijk verder dan die van de kerk?

Leus in Magdeburg. De staat voert de prestatiemoraal hoog in het vaandel.

Het symbool van de vredesdecade in Dresden (november '81): niet getolereerd.

Deels gerestaureerd kerkje in Dornburg aan de Elbe. De restauratie gebeurt voornamelijk door vrijwilligers.

*) Het aantal burgers in de DDR dat aangesloten is bij een kerk bedraagt ongeveer tien miljoen (ongeveer tweederde van de totale bevolking). Ruim acht miljoen zijn evangelisch-Lutheraans, 1,3 miljoen zijn Rooms-Katholiek en pkw. 90.000 inwoners zijn aangesloten bij andere kerkgenootschappen. Het aantal actieve kerkleden zal in aantal dan ook groter zijn dan het aantal partijleden (ongeveer twee miljoen is SED-lid).

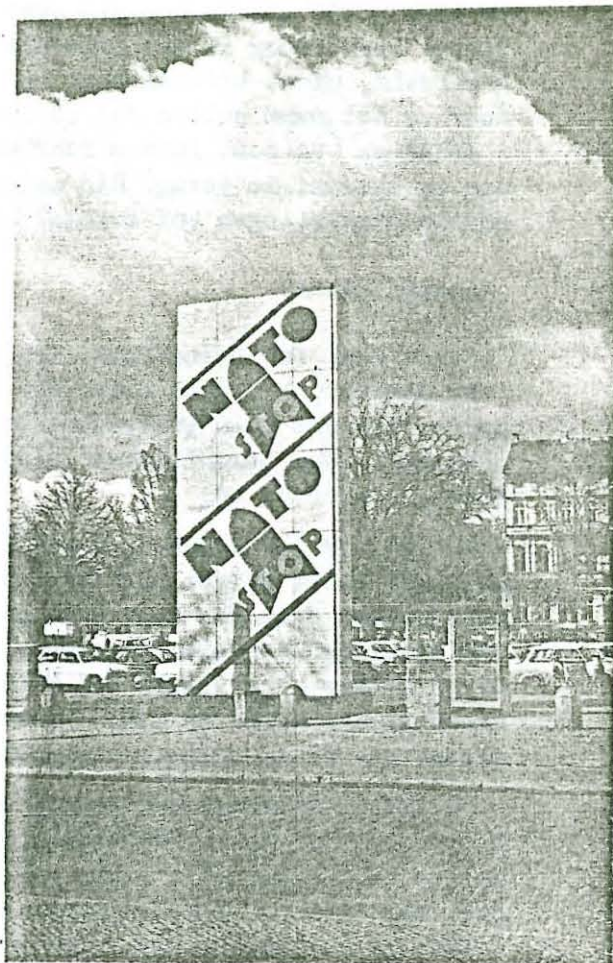
Voor hen die geïnteresseerd zijn in het taalgebruik van de Oostduitse media, loont het beslist de moeite om tussen 6 en 7 uur 's avonds eens te luisteren naar de uitzendingen van 'Stimme der DDR', in Nederland goed te ontvangen op 182 KHz (Lange Golf).

Sinds 1980 geeft de Bond van Evangelische kerken in de DDR ter gelegenheid van de 'Friedensdekade' dit vredesvignet uit. Het vignet van de 'Friedensdekade 1981' ontwikkelde zich snel tot een algemeen symbool van het kerkelijke vredeswerk. Het toont een veel geroemd gedenkteken van de Russische beeldhouwer Jewgeni Wutsjetitsch, dat de Sovjet-Unie in 1959 aan de Verenigde Naties schonk en tot vandaag toe voor haar gebouw in New York te zien is.

Leuzen in Potsdam (rechts, april '80) en Rostock (boven, zomer '79). De DDR-regering hanteert het begrip 'vrede' op een tweeslachtige wijze.

KINDEREN VAN DE VREDE

Zesjarige

Hij doorboort speelgoedsoldaten met spelden. Hij drijft ze zo diep in hun buik dat de punt uit hun rug steekt. Hij drijft ze zo diep in hun rug dat de punt uit hun borst steekt.

Ze sneuvelen.

'Maar waarom die nu juist?'

'Dat zijn toch zeker de anderen?'

Negenjarige

Dominee: Stel dat er een oom uit Amerika kwam ...

Eerste leerling: Dat kan niet. Die wordt direct door de tanks doodgeschoten. (Met het gebaar van een machinepistoolschutter) Peng - peng - peng - peng! (De andere leerlingen lachen.)

Dominee: Maar waarom dan?

Eerste leerling: Amerikanen zijn vijanden!

Dominee: En Angela Davis dan? Hebben jullie niet zelf een muurkrant voor Angela Davis gemaakt?

Eerste leerling: Maar die is ook niet Amerikaans. Die is communis-tisch.

Tweede leerling: Welnee die is negerin.

Wit: Reiner Kunze: Die Wunderbaren Jahre

onlangs schreef ik enkele vrienden in de DDR hoe zij het vonden om christen te zijn in de DDR en hoe zij over de rol van de kerk aldaar dachten. Vorige week kreeg ik één antwoord terug. Het kan zijn dat anderen hebben geaarzeld, omdat brieven naar het Westen regelmatig worden geopend, waardoor ze het gewel hebben dat ze niet al te openhartig kunnen schrijven.

Johannes (zo noem ik hem maar even) trok zich hier niet al te veel van aan en schreef me terug. Hij is electronicus in een fabriek voor elektronische schakelingen (of zoiets) in een stad in het zuidwesten van de DDR.

Lieber Eduard

Schon Dank für Deine Post. Ich habe mich sehr darüber gefreut.

Du hattest in Deinem Brief die Bitte, ich solle etwas über die Kirche in der DDR und mein Christsein schreiben. Ich möchte es gerne tun. Es ist aber mein ganz persönlicher Eindruck. Er ist vielleicht nicht ganz richtig, aber ich sehe es so:

"Zuerst muß ich sagen, daß die Kirche in der DDR offiziell anerkannt ist. Auch hat jeder Bürger nach dem Gesetz Glaubensfreiheit. So gesehen ist alles gut. Leider gilt das aber nur, solange die Christen innerhalb ihrer Kirchen und Gemeinden handeln. Versuchen sie in die Öffentlichkeit zu treten, kommen die Probleme (Ich glaube bei Euch ist das auch so?). Nun ist es nicht so, daß die Christen Angst zu haben brauchen vor Gewalt gegen sie, denn die Gesetze müssen von allen Bürgern eingehalten werden. Aber hier liegt das Problem.

In vielen Gesetzen und Regeln stimmen die Kirche und der sozialistische Staat überein. So zum Beispiel, daß alle Leute arbeiten können, das heißt Arbeit haben, daß alle etwas zu essen haben, daß die Menschen sich verstecken, das alle zur Schule gehen, daß Frieden wird usw.

Aber in einigen Punkten sind sich Kirche und Staat nicht einig. Zum Beispiel: Warum Waffen anwenden, um den Frieden zu sichern? Warum dürfen nicht alle Bürger ihre Meinung frei äußern? Warum ist die Presse nicht so frei? usw.

Das sind sehr wichtige Fragen. Aber sie sind dem Staat sehr unangenehm. So ist zu erklären, daß die Kirche und die Christen es in der Öffentlichkeit und bei ihren Mitmenschen sehr schwer haben. Öffentliche Veranstaltungen dürfen zwar gemacht werden, aber sie werden kontrolliert.

Und trotzdem sagen die Christen viel mehr als "erlaubt" ist. Das heißt nun nicht, das wir im Untergrund arbeiten müssen, aber es wäre noch viel mehr möglich, wenn nicht viele Christen, die offen sich zum Christsein bekennen, Probleme haben würden.

So passiert es, daß Christen, die die Waffe bei der Armee verweigern (daß ist erlaubt) keinen Studienplatz bekommen, oder trotz besserer Leistungen nicht zum Abitur zugelassen werden usw. Dafür werden aber nicht die Gründe des Christseins genannt, sondern andere. Ich glaube hier können die Christen viel tun, damit keine anderen Gründe gefunden werden.

Es sind auch schon Fortschritte gemacht worden. Z.B. in Gesprächen von hohen Kirchlichen und Staatlichen Leuten. Ich hoffe es wendet sich alles immer zum Guten!"

Schöne Grüße, Johannes